

**Streszczenie w języku nietechnicznym
raportu końcowego z realizacji pracy badawczej**

pt. „Usługi integracji społeczno-zawodowej na poziomie NTS 4”

Praca badawcza pt. „Usługi integracji społeczno-zawodowej na poziomie NTS 4” została zrealizowana w ramach projektu współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.

CEL PRACY BADAWCZEJ

Celem pracy badawczej było uzupełnienie dotychczas prowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny pomiaru dostępności, jakości i efektywności usług publicznych w zakresie integracji społeczno-zawodowej grup wykluczonych społecznie, w ramach corocznego badania *Nowe jednostki gospodarki społecznej: centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej*.

Pozyskane w ramach projektu dane posłużyły do testowego naliczenia i weryfikacji wskaźników mierzących dostępność, jakość i efektywność usług z zakresu integracji społeczno-zawodowej grup wykluczonych społecznie, prowadzonych w ramach centrów integracji społecznej, klubów integracji społecznej, warsztatów terapii zajęciowej i zakładów aktywności zawodowej.

Placówki integracji społeczno-zawodowej, zwane też nowymi jednostkami gospodarki społecznej/ekonomii społecznej, świadczą usługi publiczne, których celem jest poprawa sytuacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych lub innych grup zagrożonych wykluceniem społecznym.

- **Warsztaty terapii zajęciowej (WTZ)** to placówki realizujące zadania z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych intelektualnie bądź ruchowo, posiadających orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia lub przez inne podmioty, w tym jednostki samorządu terytorialnego. Ich działalność reguluje ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz stosowne rozporządzenia.
- **Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ)** również adresowane są do osób niepełnosprawnych i działają na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Mogą być tworzone przez gminę, powiat oraz fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną. Zakład aktywności zawodowej posiada wymóg zatrudniania wśród ogółu zatrudnionych co najmniej 70% osób niepełnosprawnych, zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności lub do umiarkowanego, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną.
- **Centra integracji społecznej (CIS)** funkcjonują na podstawie ustawy o zatrudnieniu socjalnym. Ich zadaniem jest świadczenie usług służących reintegracji zawodowej i społecznej osobom, które podlegają wykluczeniu społecznemu i ze względu na swoją sytuację życiową

nie są w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb życiowych lub z różnych przyczyn znajdują się w sytuacji uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym. Do grup tych zalicza się w szczególności: bezdomnych, uzależnionych od alkoholu lub narkotyków (po zakończonej terapii), chorujących psychicznie, niepełnosprawnych, długotrwale bezrobotnych, zwalnianych z zakładów karnych oraz uchodźców.

CIS to instytucja, która ma charakter edukacyjny, a jednym z elementów edukacji może być praca uczestników w ramach działalności handlowej, usługowej lub wytwórczej. CIS-y mogą być tworzone przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, organizacje wyznaniowe oraz spółdzielnie socjalne.

- **Kluby Integracji Społecznej (KIS)** funkcjonują również na podstawie ustawy o zatrudnieniu socjalnym. W odróżnieniu od CIS reintegracja uczestnika nie odbywa się poprzez wykonywanie konkretnej pracy. KIS udziela pomocy osobom indywidualnym oraz ich rodzinom w odbudowywaniu i podtrzymywaniu umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, w powrocie do pełnienia ról społecznych oraz w podniesieniu kwalifikacji zawodowych. Założenia powinien być otwarty na potrzeby lokalnego środowiska i starać się dopasować swoim zakresem świadczonych usług i działaniem do potrzeb wszystkich grup zagrożonych wykluczeniem. Kluby mogą być tworzone przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe i spółdzielnie socjalne.

WYBÓR ŹRÓDEŁ DANYCH

Pierwszym etapem pracy badawczej było pozyskanie, rozpoznanie i zintegrowanie zbiorów danych jednostkowych od organów administracji rządowej i samorządowej na temat funkcjonowania WTZ, ZAZ, CIS i KIS. Następnie przeprowadzono analizę pozyskanych zbiorów administracyjnych pod względem ich jakości, w tym wyjaśniano niespójności z gestorami danych, a także prowadzono ocenę możliwości wykorzystania poszczególnych zbiorów do dalszych prac.

W wyniku tej procedury pozytywnie zweryfikowano do dalszych prac analitycznych następujące źródła danych:

1. Z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych dane z:

- Systemu Obsługi Dofinansowań i Refundacji,
- Systemu Przetwarzania Danych Z Samorządów,
- formularza „*Informacja dotycząca warsztatu terapii zajęciowej*”,
- formularza „*Informacja dotycząca zakładu aktywności zawodowej*” .

2. Z MRPiPS lub od wojewodów:

- Lista jednostek organizacyjnych, którym nadano status CIS,
- Rejestr klubów integracji społecznej,
- Lista jednostek organizacyjnych, którym nadano status zakładu aktywności zawodowej,
- Dane ze sprawozdania rocznego CIS z Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej,

- Dane z Informacji rocznej z działalności klubów integracji społecznej,
- Dane z Informacji półrocznej dotyczącej wydanych decyzji oraz stanu zatrudnienia w Zakładach Aktywności Zawodowej (INF-ZPCh_ZAZ).

3. Ministerstwo Finansów:

- Baza ze sprawozdań serii Rb w zakresie wydatków budżetowych jednostek samorządu terytorialnego

Przegląd istniejących źródeł danych pozwolił także zidentyfikować zakres niedostępnych w nich informacji, które są niezbędne do poprawy jakości zbieranych danych przez administrację rządową i samorządową. W ramach prac w projekcie przygotowano również rekomendacje w tym zakresie.

WSKAŹNIKI DOSTĘPNOŚCI, JAKOŚCI I EFEKTYWNOŚCI USŁUG REINTEGRACJI SPOŁECZNEJ I ZAWODOWEJ

W ramach pierwszego etapu pracy badawczej podjęto próbę zaprojektowania wstępnego zestawu wskaźników dostępności, jakości i efektywności usług reintegracji społecznej i zawodowej grup zagrożonych wykluczeniem społecznym w CIS, KIS, WTZ oraz ZAZ. Zaproponowano wstępnie 47 wskaźników zgrupowanych w 6 obszarów tematycznych: liczba placówek, liczba uczestników, charakterystyka uczestników, środki przeznaczane na integrację społeczno-zawodową przez jednostki samorządu terytorialnego (JST), jakość usług reintegracji społeczno-zawodowej oraz efektywność usług reintegracji społeczno-zawodowej.

W ramach drugiego etapu prac testowo naliczono zestaw wskaźników zaprojektowanych w pierwszym etapie. Przeprowadzono weryfikację naliczonych wskaźników i dokonano wyboru ostatecznego zestawu wskaźników, wprowadzając niezbędne modyfikację w stosunku do pierwszej listy wskaźników. Efektem tych prac jest baza danych zawierająca naliczone wskaźniki na poziomie powiatów, podregionów i województw. Wszystkie zaprezentowane wskaźniki dotyczą 2016 r.

1. LICZBA PLACÓWEK

W 2016 r. działalność prowadziło 1187 jednostek reintegracji społeczno-zawodowej. Głównie były to placówki nakierowane na aktywizację osób z niepełnosprawnościami – 708 warsztatów terapii zajęciowej i 103 zakłady aktywności zawodowej, a także jednostki oferujące usługi dla osób z innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym – 159 centrów integracji społecznej i 217 klubów integracji społecznej.

W 2016 r. na 10 tys. mieszkańców przypadały 0,3 różne jednostki reintegracyjne. Największą dostępnością placówek reintegracyjnych cechowały się województwa: warmińsko-mazurskie (6,1), lubuskie (5,2) oraz lubelskie (4,4), najmniejszą natomiast województwo mazowieckie (1,9) oraz dolnośląskie (2,1).

Biorąc pod uwagę grupę docelową każdego rodzaju placówek, to na 10 tys. osób niepełnosprawnych przypadało 1,7 WTZ i ZAZ w skali kraju, a na 10 tys. osób bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy 2,8 CIS i KIS.

Największą dostępnością usług WTZ i ZAZ charakteryzowały się województwa wielkopolskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie (po 2,2), a także lubelskie i świętokrzyskie (po 2,1). Najniższą wartość wskaźnik przyjął w województwach dolnośląskim (1,3), a następnie śląskim i lubuskim (po 1,2).

Pod względem dostępności KIS oraz CIS najlepiej wypadało województwo lubuskie, gdzie na 10 tys. osób bezrobotnych przypadało 10,2 centrów i klubów integracji społecznej. Najniższą dostępność KIS oraz CIS odnotowano w województwie mazowieckim – niespełna 1 jednostka na 10 tys. osób bezrobotnych.

2. LICZBA UCZESTNIKÓW

W 2016 r. z usług jednostek reintegracyjnych skorzystało ponad 50 tys. osób. W skali kraju na 10 tys. mieszkańców przypadało 14 odbiorców WTZ, ZAZ, CIS i KIS. Najwyższe wartości wskaźnika wystąpiły w województwach: świętokrzyskim (272), warmińsko-mazurskim (253) i lubuskim (217), natomiast najniższe w województwach dolnośląskim (87) i mazowieckim (62).

W 2016 r. łączna liczba uczestników WTZ oraz niepełnosprawnych pracowników zatrudnionych w ZAZ wyniosła ponad 30 tys. osób. W skali kraju na 10 tys. niepełnosprawnych mieszkańców z usług WTZ bądź ZAZ skorzystało 66 osób. Najwyższą liczbą odbiorców WTZ i ZAZ w przeliczeniu na 10 tys. niepełnosprawnych charakteryzowały się województwa: świętokrzyskie (92), podkarpackie (89) oraz warmińsko-mazurskie (87). Najniższe wartości wskaźnik przyjął w województwach lubuskim (40), łódzkim (48) oraz dolnośląskim (49).

Aktywne CIS i KIS wykazały w 2016 r. łącznie około 23 tys. uczestników. W skali kraju na 1 tys. osób bezrobotnych zarejestrowanych w PUP przypadało zatem około 17 uczestników centrów lub klubów integracji społecznej. Najwięcej uczestników CIS oraz KIS przypadało na 1 tys. osób bezrobotnych w województwie lubuskim (47 osób), śląskim (35,2 osób), świętokrzyskim (33,2 osób) oraz wielkopolskim (32 osób). Najmniejszą liczbą uczestników centrów i klubów integracji społecznej w przeliczeniu na 1 tys. osób bezrobotnych charakteryzowało się województwo mazowieckie (1,7 osób).

3. CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW

Jednostki reintegracji społecznej i zawodowej ze względu na swoją specyfikę skierowane są do różnych grup odbiorców.

Jak wspomniano na wstępie odbiorcami usług WTZ są osoby niepełnosprawne. Działalność WTZ w zdecydowanej większości ukierunkowana jest na wsparcie osób dorosłych. Udział młodzieży, tj. osób w wieku 16-18 lat wyniósł w skali kraju niecałe 3%. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie płciowe uczestników, to kobiety stanowiły 45% odbiorców usług WTZ.

Osoby niepełnosprawne stanowiły 75,9% wszystkich osób zatrudnionych w ramach ZAZ. Wśród nich największą grupę stanowiły osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności – 60,9%. Z kolei osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności stanowiły 39% zatrudnionych niepełnosprawnych.

W przypadku uczestników zajęć w CIS dominującą grupę stanowiły osoby długotrwale bezrobotne - 56,2%. Osoby uzależnione od alkoholu lub środków psychoaktywnych to druga pod względem wielkości grupa uczestników zajęć CIS. W skali kraju w 2016 r. stanowili oni 11,5% ogółu uczestników. Trzecia najliczniejsza grupa uczestników CIS to osoby niepełnosprawne – w skali kraju było to 9,5%.

Te trzy grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym stanowiły też kluczowych odbiorców usług klubów integracji społecznej. 44,9% wszystkich uczestników w zajęć KIS to osoby długotrwale bezrobotne. Udział osób niepełnosprawnych wśród uczestników zajęć KIS wyniósł 13,8%, a uzależnionych od alkoholu lub środków psychoaktywnych - 13,2%.

4. ŚRODKI PRZEZNACZANE NA INTEGRACJĘ SPOŁECZNO-ZAWODOWĄ PRZEZ JST

Średni udział środków przeznaczonych na integrację społeczno-zawodową w budżetach JST w Polsce kształtuje się na bardzo niskim poziomie – w 2016 r. stanowiły one zaledwie 0,6‰. Najwyższą wartość tego wskaźnika odnotowano w województwie lubuskim (1,5‰), najmniejszą zaś w województwie mazowieckim (0,2‰).

Udział samych środków przeznaczonych na Centra Integracji Społecznej w budżetach JST (rozdział klasyfikacji budżetowej 85232) w Polsce wyniósł 0,1‰, a na reintegrację społeczno-zawodową osób niepełnosprawnych (rozdział 85311 klasyfikacji budżetowej) - 0,5‰.

5. WSKAŹNIKI ZWIĄZANE Z JAKOŚCIĄ USŁUG REINTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ

Jakość usług świadczonych przez badane jednostki reintegracji społeczno-zawodowej może być mierzona liczbą zatrudnionej w niej kadry (zarządzającej, merytorycznej lub obsługowej). W skali kraju przeciętnie w jednym WTZ zatrudnionych było 14 osób, a w CIS 7,5 pracowników etatowych.

W przypadku centrów i klubów integracji społecznej można również jakość usług oceniać, analizując rodzaje świadczonych usług reintegracji społecznej lub zawodowej. W sprawozdaniu z działalności centrów integracji społecznej za 2016 r. uwzględniono 10 rodzajów świadczonych usług reintegracji społecznej i zawodowej. W 2016 r. w skali kraju przeciętny CIS świadczył 6 usług tego rodzaju. Przeważały przy tym usługi reintegracji zawodowej - ich udział w ogóle usług wyniósł 53,4% w skali kraju.

Kluby integracji społecznej z kolei świadczyły przeciętnie 8 różnych form usług reintegracji społecznej i zawodowej. W przeciwieństwie do CIS kluby integracji społecznej kierując swoje usługi do osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, skupiają się na reintegracji społecznej (74,4%), a w mniejszym stopniu na reintegracji zawodowej (25,6%).

6. WSKAŹNIKI ZWIĄZANE Z EFEKTYWNOŚCIĄ USŁUG REINTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ

W 2016 r. o dofinansowanie do wynagrodzenia osoby niepełnosprawnej ze środków PFRON ubiegało się ponad 28 tys. pracodawców. Łącznie dofinansowaniem objętych zostało 240, 5 tys. zatrudnionych. Najwięcej pracowników, których miejsca pracy dofinansowane zostały ze środków PFRON charakteryzowały się województwa: mazowieckie (31,1 tys.), wielkopolskie (29,3 tys.), dolnośląskie (24,6 tys.) oraz śląskie (24,5 tys.). Najniższą zaś województwa: opolskie (2,9 tys.), podlaskie (4,0 tys.) oraz zachodniopomorskie (4,3 tys.).

Przeciętne wynagrodzenie osób, których miejsca pracy zostały objęte wsparciem ze środków PFRON wyniosło w 2016 r. 2,1 tys. zł brutto. Najwyższy poziom przeciętnego wynagrodzenia odnotowano w województwach: wielkopolskim, lubuskim i kujawsko-pomorskim (po 2,2 tys. zł). Najmniejsze wynagrodzenie natomiast otrzymywały osoby niepełnosprawne zatrudnione w województwie łódzkim (1,9 tys. zł).

Przeciętny roczny koszt działalności WTZ przypadający na 1 uczestnika warsztatu wyniósł w 2016 r. 17,8 tys. zł. W przypadku CIS roczny koszt działalności to 10,9 tys. zł na uczestnika. Widać zatem, że działalność różnych jednostek reintegracyjnych ze względu na ich specyfikę generuje inne koszty.

Do ustalenia efektywności usług świadczonych przez KIS można posłużyć się liczbą uczestników, którzy ukończyli zajęcia. Według danych pozyskanych od KIS w 2016 r. zajęcia ukończyła większość uczestników (63,3%).

REKOMENDACJE

W ramach prowadzonych prac stwierdzono potrzebę wdrożenia udoskonaleń w analizowanych źródłach danych, które podnosiłyby jakość dostępnych danych i zwiększały możliwość wykorzystania do analiz statystycznych.

W przypadku zbiorów danych będących w gestii PFRON rekomenduje się wprowadzenie dodatkowych objaśnień do formularza dotyczącego dofinansowania kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej, a także pozyskiwanie danych w szerszym zakresie z formularzy „*Informacja dotycząca warsztatu terapii zajęciowej*” oraz „*Informacja dotycząca zakładu aktywności zawodowej*”. W przypadku Systemu Obsługi Dofinansowań i Refundacji, aby dane pozyskiwane przez GUS dotyczyły wyłącznie pracodawców, którzy faktycznie zostali objęci wsparciem tj. pochodziły z poprawnie wypełnionych i zweryfikowanych wniosków o dofinansowanie.

Ponadto rekomenduje się MRPiPS dodanie objaśnień do sprawozdania rocznego CIS, a także przywrócenie informacji na temat płci uczestników czy zatrudnienia w oparciu o umowy cywilnoprawne. Dla zachowania spójności danych konieczne jest także wprowadzenie automatycznych kontroli spójności logiczno-rachunkowej w elektronicznym formularzu sprawozdania. W przypadku *rocznej informacji z działalności klubów integracji społecznej* rekomenduje się przede wszystkim wdrożenie możliwości przekazywania danych przez sprawozdawców w sposób elektroniczny w formie elektronicznego wystandaryzowanego

narzędzia. Brakuje również w tym przypadku objaśnień do wzoru formularza. Wymagane są istotne zmiany umożliwiające wykorzystanie danych pochodzących z *Oceny Zasobów Pomocy Społecznej (OZPS)*. Rekomenduje się włączenie przedstawicieli GUS do konsultacji w projekcie MRPiPS „*Narzędzie agregowania i monitorowania danych w obszarze włączenia społecznego*”, które ma służyć do modyfikacji systemu zbierania danych w ramach OZPS.

Ministerstwu Finansów, w celu zwiększenia jakości publikowanych danych ze *sprawozdań serii Rb*, rekomenduje się aktualizację baz danych na stronie internetowej, w sytuacji gdy dana jednostka samorządu terytorialnego dokonała korekty wydatków budżetowych już po zatwierdzeniu sprawozdania przez Ministerstwo Finansów i opublikowaniu na stronie internetowej MF.

Wojewodom, odpowiadającym za listy jednostek, którym nadano status CIS lub zakład aktywności zawodowej oraz rejestr klubów integracji społecznej, zaleca się przede wszystkim kontrolę kompletności wypełniania wniosków o nadanie statusu danej jednostki oraz sukcesywne wprowadzanie numeru REGON do baz.